

ROMÁN–MAGYAR KAPCSOLATOK

SALAT LEVENTE

Sokáig úgy tűnt, hogy az 1996 szeptemberében aláírt román–magyar alapszerződés pontot tett a két nemzet történetében egy több évszázados, feszültségekkel és kölcsönös bizalmatlansággal terhes periódus végére, és az államközi együttműködés korábban elképzelhetetlen formái jönnek létre. Az együttműködési és jószomszédsági szerződés fontos akadályokat mozdított el a két ország euroatlanti felzárkózásának az útjából, és intézményesítette a két állam vezető intézményei közötti dialógust és konzultációt: az elmúlt években négy alkalommal szerveztek közös kormányülést, és a parlamenti elnökök konzultációja is rendszeresnek mondható.

Az államközi kapcsolatoknak ez a látványos megváltozása azonban nem járt a két nép érdemi közeledésével. A politikai nyilatkozatokban sűrűn hangoztatott „történelmi megbékélés” nem hozott létre új narratívát, amelyre támaszkodva napirendre lehetne térni a közös történelem feldolgozatlan sérelmei fölött, új alapokra helyezve románok és magyarok mindennapi együttélését Erdélyben, illetve az egész Kárpát-medencében. A sok tekintetben példát mutató kormányközi együttműködés mutatók felszínre alatt a közgondolkodási mintákat és a nyilvánosságot mindkét országban továbbra is a kölcsönös bizalmatlanság és a nemzeti előítéletek dominanciája jellemzi; az együttélés erdélyi színterein konfliktusos identitásstruktúrák és inkompatibilis etnopolitikai opciók feszülnek egymásnak, és mindkét országban jelentős befolyással rendelkező politikai erők léteznek, amelyek mindenféle önkorlátozás nélkül készek kiaknázni a román–magyar közös történelem kibeszéltetlen sérelmeit, valahányszor ezt érdekeik megkövetelik.

A soron következő kérdés, hogy vajon az államközi kapcsolatok ígéretes alakulása a román–magyar történelmi megbékélés hiteles indikátorának tekinthető-e, illetve hogy a jelenleg társadalmi alapokat nélkülöző deklaratív megbékélés előkészítője lehet-e egy szilárdabb, mindkét fél számára elfogadható berendezkedésnek.

* ■ „A román–magyar kapcsolatok a francia–német megbékélés perspektívájából” címmel a *Magyarország XX. századi történelme az európai építkezés fényében. Szolgálhat-e mintaként a francia–német kibékülés?* című, a Francia Intézet szervezésében 2009. november 19–20-i konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

1 ■ John Mearsheimer: Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, 15 (1990), 1. szám, 5–56. old.

Álláspontom lényege röviden az, hogy noha az államközi közeledés és együttműködés fontos vívmány, amelynek jelentőségét hiba volna alábecsülni, a két nép közötti történelmi megbékélésről ez idő szerint nem beszélhetünk. A közeledés és az együttműködés eddig csak a kétoldali kapcsolatok fontos vonatkozásainak mellőzése árán bizonyult lehetségesnek, pontosabban azon az áron, hogy a két állam nevében eljárók módszeresen kerültek a román–magyar viszony azon kritikus vonatkozásainak a napirendre tűzését, amelyek normatív konszenzust igényelnének. Ahhoz, hogy a két nép közötti megbékélés kilátásairól megalapozottan lehessen beszélni, további erőfeszítésekre van szükség. Mindenekelőtt arra, hogy az együttműködés kiterjedjen további intézményekre, illetve a két ország polgárainak a megbékélés szempontjából meghatározó szerepet játszó rétegeire is – annak megfelelően, ahogyan arra a francia–német megbékélés története és bizonyos vonatkozásokban máig aktív intézményes háttere kínálja a példát.

A kérdést két oldalról próbálom megközelíteni. Előbb a nemzetközi kapcsolatok elméletének perspektívájából tekintem át Magyarországot és Románia viszonyának alakulását 1990 óta. A történelmi megbékélés bizonyítékaként foghatjuk-e fel azokat az értelmezéseket, amelyek segítségével e tudományterület egyes képviselői próbálják megmagyarázni a két ország viszonyának legújabb kori fejleményeit? Majd azokat az adottságokat fogom röviden áttekinteni, amelyek megítélésem szerint a megbékélés társadalmi bázisának a hiányát illusztrálják mindkét országban, és azt bizonyítják, hogy a megbékélés intézményi kiszélesítését és társadalmi elmélyítését célzó további erőfeszítésekre van szükség.

A nemzetközi kapcsolatok elmélete szempontjából sem Románia, sem Magyarország nem számít kiemelten fontos vagy érdekes országnak. E két állam viszonya nem is foglalkoztatta különösképpen a szakterület képviselőit. Ehhez képest érdekes fejlemény, hogy 1990 elején John Mearsheimer, a nemzetközi kapcsolatok elméletének egyik élő klasszikusa arra hívta fel a figyelmet,¹ hogy Románia és Magyarország között a háború elkerülhetetlennek látszik. Mearsheimer a neorealizmusnak a stabilitás természetére vonatkozó előfeltevéseiből kiindulva látta úgy, hogy a bipolaritás megszűntével, illetve annak betudhatóan,

hogy a NATO vonakodik kiterjeszteni a biztonsági garanciákat azokra a területekre, amelyeken megszűnt a szovjet hegemonia, a térségben a korábban elfojtott konfliktusok kirobbanása elkerülhetetlen. A keleti hegemon által féken tartott konfliktusok közül Mearsheimer különösen a román–magyar ellentét konfliktuspotenciálját ítélte veszélyesnek, mindenkéltől a kétmilliónyi erdélyi magyarság helyzetére való tekintettel, illetve annak okán, ahogyan ezt a helyzetet a román hatóságok kezelték. Érvei között kiemelt helyen szerepeltek a 8 halálos áldozatot és 300 sebesültet maguk után hagyó marosvásárhelyi események 1990 márciusában, illetve Antall József miniszterelnök azon kijelentése, hogy a román–magyar ellentét „európai megoldást” tesz szükségessé, amit Mearsheimer az európai nagyhatalmaknak a beavatkozásra való felszólításaként értelmezett.

Noha Mearsheimer kelet-európai terepismeretét minden bizonnyal illetheti jogos kritika, nem érdektelen talán röviden felidézni, hogy a szovjet hegemon beavatkozása az erdélyi kérdésbe valóban nem volt elhanyagolható. A bécsi döntés értelmében 1940–1944 között Magyarországhoz visszacsatolt Észak-Erdély 1944 szeptembere és 1947 februárja között szovjet ellenőrzés alatt álló terület volt, amelynek hovatartozását csak azt követően szentesítette újjólág Románia javára a párizsi békeszerződés, hogy szovjet nyomásra a román hatóságok több olyan intézkedést fogantatosítottak, amely az erdélyi magyarok helyzete megnyugtató rendezésének a látszatát keltette. Valószínűleg a be nem tartott ígéretekkel függ össze, hogy 1952-ben Moszkva váratlanul új alkotmányt erőltetett Romániára, amely a szovjet nemzetiségi politika mintájára magyar autonóm tartomány létrehozásáról rendelkezett az ország többségben magyarok által lakott térségeiben. Mind az 1945–47 között hozott intézkedések egy jelentős részét, mind a magyar autonóm tartomány fennállását biztosító jogi keretet érvénytelenítette a későbbiekben a Ceaușescu vezérlete alatt kibontakozó román nemzeti kommunizmus, ami 1989 után, a posztkommunista restaurációs hangulatban valóban az erdélyi kérdés rendezetlen aspektusaira irányította a nemzetközi viszonyokkal foglalkozó elemzők figyelmét.

John Mearsheimer kevéssel később, 1990 augusztusában az *Atlantic Monthly* hasábjain ismételte meg figyelmeztetését,² ezúttal a „Why We Will Soon Miss the Cold War” szuggesztív cím alatt, amely érdekes vitát váltott ki a nemzetközi kapcsolatok elmélete olyan rangos szakértőinek a részvételével, mint Robert O. Keohane, Bruce M. Russett, Stanley Hoffmann és Thomas Risse-Kappen. A „Back to the Future” címen híressé vált, az *International Security* két egymást követő számában³ zajló vita keretében a neoliberalizmus, illetve a liberális institucionalizmus nézőpontjának képviselői azt vetették Mearsheimer szemére, hogy kizárólag az anarchikus világrendszer szemszögéből ítéli meg a várható fejleményeket, és elhanyagolja mind a belpolitikai szereplőket, mind a nemzetközi szervezetek hatását az események alaku-

lására. Válaszában Mearsheimer elismerte néhány kritikai észrevétel jogosultságát, de a lényegre tekintve újólag hangot adott azon meggyőződésének, hogy az európai államok híjával vannak annak a meghatározó közös érdeknek, amely lehetővé tenné az általuk létrehozott nemzetközi szervezetek számára a konfliktusok békés rendezését, illetve azok hatékony kezelését. Erre vezethető vissza, hogy Keohane-nel ellentétben úgy ítélte meg 1990–1991-ben, hogy az Európai Közösség inkább gyöngülni, semmint erősödni fog a belátható jövőben.

A későbbiekben az események igazolták a „Back to the Future” vita számos előrejelzését. Hosszabb távon azonban a neoliberaisok, illetve a liberális institutionalisták előrejelzései bizonyultak helytállóbbnak, hiszen az Európai Unió – Mearsheimer előrejelzéseit meghazudtolva – nem gyengült, hanem erősödött. Ez idő szerint az európai államok közötti együttműködés szilárdnak mutatózó intézményes keretek között zajlik. Rövid távon azonban Mearsheimernek is sok tekintetben igaza volt: az Európai intézmények nem voltak elég erősek ahhoz, hogy elejét vegyék a szerb–horvát háborúnak, hogy eredményesen lépjenek fel a rivalizáló felekkel szemben Bosznia–Hercegovinában, Koszovóban, majd Macedóniában. Két esetben – 1995-ben és 1999-ben – megmásíthatatlan realista szellemben fogant amerikai beavatkozásra volt szükség ahhoz, hogy az esztelen vérontásnak véget lehessen vetni. A román–magyar államközi konfliktus elkerülhetlenségével kapcsolatos előrejelzéseivel azonban Mearsheimer mégiscsak nagyot tévedett.

Pedig az 1990-es évek első felében Mearsheimer nem volt egyedül a küszöbönálló román–magyar háborúról megfogalmazott véleményével. Több neves elemző – köztük F. Stephen Larrabee⁴ és Alpo M. Rusi⁵ – Európa egyik legveszélyesebb államközi problémájaként emlegette a román–magyar konfliktust; olyan rangos lapok és hírügynökségek cikkeztek pedig a „balkáni stílusú etnikai feszültségekről”, „elkerülhetetlen tragédiáról”, illetve arról, hogy a román–magyar határovezet „egyike a világ legveszélyesebb vitatott térségeinek”, mint a *The Washington Post*, *The Independent* vagy a Reuters. Az elkerülhetetlen konfliktus látszatát jelentős mértékben fokozta a nacionalizmusok föllángolása a posztkommunista államok többségében, illetve a biztonsági dilemma beszűremkedése a térségbe azt követően, hogy összeomlott a

2 ■ 266 (1990), 2. szám, 35–42. old.

3 ■ 15 (1990–91), 2. és 3. szám.

4 ■ Stephen Larrabee: Long Memory and Short Fuses. Change and Instability in the Balkans. *International Security* 15 (1990–1991), 3. szám, 58–91. old.

5 ■ Alpo M. Rusi: *After the Cold War. Europe's New Political Architecture*. MacMillan – The Institute for East-West Security Studies, London, 1991.

6 ■ Ronald H. Linden: Putting on Their Sunday Best: Romania, Hungary and the Puzzle of Peace. *International Studies Quarterly* 44 (2000), 121–145. old.

7 ■ Constantin Iordachi: The Romanian-Hungarian Reconciliation Process, 1994–2001: From Conflict to Cooperation. *Romanian Journal of Political Science* 1 (2001), 3–4. szám.

Varsói Szerződés, és – mivel a NATO nem sietett biztonsági garanciáit kiterjeszteni a régióra – egyes államok új fegyverek beszerzésének a lehetőségei felől kezdtek tájékozódni.

S noha e megfontolások alapján a román–magyar háború valóban várható, elkerülhetetlen fejleménynek tűnt az 1990-es évek elején, a konfliktusra nem került sor. Ellenkezőleg, a nemzetközi kapcsolatok elméletének értelmezési keretei között mozgó elemzők előrejelzéseivel gyökeresen ellentétes események következtek be röviddel az 1989-es fordulatot követően. Miközben a román és a magyar politikusok között egymást érték az éles viták az erdélyi magyarság helyzetének rendezetlen aspektusaival kapcsolatban, a két ország hadseregének vezetői 1991 óta több megállapodást is tető alá hoztak: előbb egy „nyílt égbolt” típusú szerződést, majd egyezményeket közös hadgyakorlatok szervezéséről, illetve az illetékes minisztériumi vezetők között létesítendő „forró telefonvonalról”. 1992-ben a két külügyminisztérium szakértői hozzáláttak egy kétoldalú szerződés megszövegezéséhez, amely a területi követelések kölcsönös elutasítását, a kisebbségi jogok biztosítását és a katonai, kulturális és gazdasági kapcsolatok elmélyítését irányozta elő. A két ország belpolitikai viszonyai által sokáig elodázott szerződés aláírására végül 1996 szeptemberében került sor, amit a hatalmat képviselő politikusok mind Romániában, mind Magyarországon a „történelmi megbékélés” gesztusaként üdvözöltek. Az 1996 novemberében megtartott választások nyomán frissen kinevezett román miniszterelnök 1997 legelején első hivatalos külföldi látogatásaként Budapestre utazott, amit a magyar kormányfő még az év októberében visszonzott. Ez volt az első hivatalos magyar miniszterelnöki látogatás Romániában a kommunizmus bukása óta. 1997-ben Románia tagja lett a CEFTA-nak, aminek következtében jelentős mértékben megnőtt a román–magyar kereskedelem volumene, és Magyarország rövid idő alatt Romániának valamennyi szomszédja közül a legjelentősebb kereskedelmi partnerévé lépett elő. 2005-ben Bukarestben megszervezték az első közös kormányülést, amely a két állam közötti együttműködést olyan szintre emelte, amelyenre soha nem volt példa korábban a történelemben.

Mivel magyarázható ez a látványos ellentmondás a nemzetközi kapcsolatok elméletének előrejelzései és a román–magyar államközi kapcsolatok tényleges alakulása között?

A kérdésre 2000–2001-ben három érdekes válasz is született, ezeknek a konklúzióit foglalom össze röviden a soron következőkben.

Ronald H. Linden⁶ arról értekezett, hogy a liberális institucionalizmus egymaga nem képes megmagyarázni a román–magyar viszonyban rejlő anomáliát, hiszen a történetek nem írhatók kizárólag a nemzetközi szervezetek befolyásának a számlájára. Igaz ugyan, hogy a két állam viselkedésében a radikális fordulat akkor következett be, amikor 1995-ben nyilvánosakká váltak a NATO-tagfelvétel kritériumai, ám ahhoz,

hogy Magyarország és Románia azoknak megfelelően újrafogalmazza saját identitását és elképzelését a nemzeti érdekről, olyan politikai elitekre volt szükség mindkét országban, amelyek hajlandók voltak jelentős kockázatokat vállalni. Tekintettel arra, hogy a nyugati integráció a nacionalisták prioritásaival radikálisan ellentétes mércék elfogadását szabta feltételül, a politikai eliteknek mindkét országban azt a kockázatot kellett vállalniuk, hogy szembemennek az ország közvéleményének egy jelentős részével, és választási esélyeik veszélyeztetésével jelölik ki a külpolitika új prioritásait. Magyarországon ez a határon túli magyar kisebbségek ügyének a háttérbe szorulását jelentette, Romániában pedig az ország nyugati integrációja melletti elköteleződést, ami többek között előre vetítette a – korábban az ország stabilitására nézve komoly veszélyforrásként felfogott – magyar kisebbségnek tett engedmények kényszerű elfogadását. A külpolitikai és a belpolitikai prioritások közötti ellentmondás nyílt fölvtállalásának meg is volt az eredménye mindkét országban: Magyarországon a kormányzó szocialistáknak a jobboldal éles támadásaival kellett szembenéznük, Romániában pedig felbomlott a nacionalistákat is magába foglaló kormánykoalíció, és mindkét politikai erő elveszítette a soron következő választásokat. Linden szerint a román–magyar viszony alakulása a hidegháború végét követő évtizedben azt bizonyítja, hogy az állam viselkedését és önmagáról alkotott képének alakulását csak a konstruktivizmussal kiegészített liberális institucionalizmus alapján lehet megérteni, ami a nemzetközi környezet és a belpolitikai megkötöttségek komplex kölcsönhatásának elmélyültebb tanulmányozását igényli.

Constantin Iordachi egy tanulmányában⁷ Barry Buzan „biztonsági komplexum”-fogalmát felhasználva értelmezi a román–magyar viszony alakulását. Iordachi is a nemzetközi és belpolitikai tényezők komplex kölcsönhatását hangsúlyozza abban a folyamatban, amelynek során nem csupán a nemzetközi szervezetek alakították a két állam viselkedését és külpolitikai identitását, hanem ezek az országok maguk is hozzájárultak a nemzetközi szervezetek viselkedésének adaptív módosulásaihoz – beszédes példaként Iordachi a Balladur-terv alakulását és azon belül Romániának és Magyarországnak a kollektív jogokkal kapcsolatos, egymással konfrontálódó felfogását említi. Szerinte ennek a töbttényezős folyamatnak az eredménye a „román–magyar biztonsági komplexum”, amit az a fokozatosan körvonalazódó felismerés hozott létre, hogy a két ország biztonsága elválaszthatatlan egymástól. Ez a mindkét oldalon tudatosuló felismerés a kölcsönös viszony, az egymásról alkotott kép és az egymással szemben támasztott elvárások fokozatos átértékelődését eredményezte. A belső átalakulásokat mindenekelőtt a katonai elitek együttműködése indította el és tette lehetővé, amelyek elsőként ismerték fel a két ország megkerülhetetlen biztonságpolitikai egymásrautaltságát. Iordachi szerint a „román–magyar biztonsági komplexum” nem

oldott meg ugyan minden vitás kérdést, ám keretet teremtett ahhoz, hogy a felmerülő problémákra a két állam nevében eljárók jogi és politikai megoldást keressenek.

Iordachi meggyőzőnek látszó magyarázatában van azonban két elem, amely lényeges pontokon csökkenti okfejtése plauzibilitását. A román–magyar kétoldalú szerződés aláírásának elhúzódó történetét taglalva megemlíti, hogy az aláírás útjában tornyosuló akadályok elhárításában meghatározó szerepe volt egy hivatalos nyilatkozatnak, amelyet Nicholas Burns 1996. július 29-én tett az amerikai kormány nevében. Burns a magyar vezető politikusok július 4-én kelt nyilatkozatára reagált, amelyben a magyar állam magas rangú képviselői a határon túli magyar kisebbségek autonómia-törekvéseinek támogatására kötelezték el magukat. Burns félreérthetetlen üzenetben hozta az érintettek tudomására, hogy az Egyesült Államok számára elfogadhatatlan az etnikai alapú autonómia elve. Szűk két hét elteltével, 1996. augusztus 11-én Horn Gyula magyar miniszterelnök bejelentette, hogy elhárultak az akadályok a román–magyar alapszerződés aláírásának útjából, amire végül, a több éves huzavonát követően, 1996. szeptember 16-án sor is került. Mindezek alapján arra kell gondolnunk, hogy a román–magyar biztonsági komplexum – ha van ilyen egyáltalán – csak egy tágabb biztonságpolitikai kontextusban jöhetett létre, ami annak tudható be, hogy a NATO vezető ereje, az USA végül úgy döntött, hogy kiterjeszti a térségre biztonságpolitikai garanciáit, mintegy átvéve ezzel a korábbi hegemon szerepét.

Iordachi elemzésének egy másik érdekes eleme, hogy elismeri: a román–magyar biztonsági komplexum tulajdonképpen nem teljes, hiszen az eddigi egyeztetésekből, illetve az azokat szentesítő alapszerződésből kimaradt a román–magyar viszony megkerülhetetlen harmadik eleme, a romániai magyar kisebbség nevében fellépő, legitim politikai erő.

A román–magyar viszony 1989 utáni alakulását egészen más megvilágításba helyezi Andrew K. Milton és Patrick H. O’Neil tanulmánya,⁸ amely szerint a sem a nemzetközi szervezetek fellépése, sem a belpolitikai átrendeződések nem adnak kielégítő magyarázatot arra, ami a kommunizmus bukását követően általában Közép-Kelet-Európában, közelebről pedig a román–magyar relációban történt. A nemzetközi kapcsolatok elméletének uralkodó paradigmái alapján azért nem sikerült a várható események előrejelzése, illetve azok helytálló értelmezése, mert elkerülte az elemzők figyelmét, hogy a kommunizmus erősen bürokratikus államokat hozott létre a térségben, amelyek – a politikai rendszer természetétől függetlenül – úgy viselkednek, ahogy az a konzervatív bürokráciák esetében természetes: a biztonság maximalizálásában és a szervezeti *status quo* fenntartásában érdekeltek. Noha a kommunizmusnak nem sikerült versenyképes gazdasági rendszereket létrehoznia, olyan racionalizált, modern bürokratikus államokat hagyott örökül a térségben, amelyeket a konfliktusok elkerülésében és az

önreprodukcióban érdekelt, a belső fragmentációt a minimumra redukáló elitek igazgattak, és amelyek a liberális béke kanti szellemével gyökeresen ellentétes „konzervatív béke” övezetét hozták létre a térségben. Milton és O’Neil szerint Románia esete példázza a legjobban a politikai rezsim és az állami autoritás szétválasztásának az igyekezetét: a Ceaușescu házaspár gyors elítélésére és kivégzésére azért volt szükség, hogy a bürokratikus apparátus a helyén maradjon.

A román–magyar relációban a konzervatív béke tézisének természetesen beszédesen alátámasztja a két ország katonai elitjének és a külügyminisztériumi apparátusának már említett együttműködése az 1989-es fordulatot követő esztendőkből.

Linden, Iordachi és Milton – O’Neil egymást lényeges pontokon kiegészítő értelmezése alapján megvonhatjuk most már a mérleget, és választ adhatunk arra a kérdésre, hogy az ismertetett elemzések által szolgáltatott érvek alapján lehet-e történelmi megbékélésről beszélni Románia és Magyarország között.

Linden álláspontjának kérdésünk szempontjából az a fő tanulsága, hogy a román–magyar közeledést olyan elitek hozták tető alá, amelyek egyik országban sem tudhattak maguk mögött komolyabb populáris támogatást. A vezető politikusok által gyakran ünnepezt „történelmi megbékélés” ellenére a két nép viszonyának a megítélése, illetve a romániai magyarság helyzetével kapcsolatos kérdések továbbra is mély ellentéteket szítanak a két ország képviselői között, és megosztják mindkét ország közvéleményét, belső politikai viszonyait is.

Iordachi elemzésének megszívlelendő tanulsága, hogy a román–magyar biztonsági komplexum mindaddig nem lehet teljes, amíg nem foglalja magába a komplexum harmadik elemét, a romániai magyarság nevében fellépő politikai szereplőt. Valóban: az államközi együttműködés látványos teljesítménye, az immár négy alkalommal megrendezett közös kormányülések csak annak árán váltak lehetségessé, hogy előkészítésük során a felek nagy körültekintéssel kerültek minden vitás kérdést. Négy év távlatából már az is megállapítható, hogy a folyamat jelentősége mindaddig a szimbolikus és a bizalomerősítő funkciókra korlátozódott, hiszen a közös kormányülések semmilyen látható változást nem eredményeztek az erdélyi magyarok életében.

Milton és O’Neil arra hívja fel a figyelmet, hogy a két ország viszonyának az alakulásában nem a történelmi megbékélés nemes eszméjét szolgáló elitek voltak a vezető szerep, hanem az önérdékelt, a *status quo* fenntartásáért mindenre kész bürokratikus apparátusok logikája határozta meg az események menetét.

8 ■ Andrew K. Milton – Patrick H. O’Neil: The Conservative Peace: An Institutional Explanation of Post-Cold War Stability. *International Politics* 32 (2000), 293–310. old.

9 ■ Salat Levente – Enache Smaranda (szerk.): *A román–magyar kapcsolatok és a francia–német megbékélési modell*. EDRC, Kolozsvár, 2004.

Megállapítható tehát összegzésként, hogy a nemzetközi kapcsolatok elméletének fényében aligha lehet a román és a magyar állam közötti történelmi megbékélésről beszélni. Konfliktusra ugyan valóban nem került sor, és az államközi együttműködés eddigi teljesítménye fontos vívmány, azonban mindeddig nem jött létre a közös történelem mindkét oldalon elfogadható újraértelmezése és a közös jövő kritikus aspektusaira vonatkozó normatív konszenzus, amely szilárdabb alapokra helyezhetné románok és magyarok együttélését Erdélyben és az egész Kárpát-medencében.

A soron következőkben azt foglalom össze röviden – az országokon belüli perspektívára szűkítve az elemzés fókuszát –, hogy milyen bizonyítékok jelzik a román–magyar megbékélés társadalmi bázisának a hiányát, illetve milyen érvek szólnak az államközi megbékélés társadalmi megalapozásának és elmélyítésének a szükségessége mellett.

Hogy mi hiányzik a román–magyar közeledés eddigi történetéből ahhoz, hogy autentikus megbékélésről lehessen beszélni, akkor érthetjük meg a legkönnyebben, ha az eddig történeteket összehasonlítjuk a francia–német megbékélés néhány releváns vonatkozásával.

A román–magyar közeledés kezdeti szakaszában román oldalról többször hivatkoztak a francia–német megbékélési modellre. Iliescu elnök 1995. augusztus 30-án elhangzott emlékezetes beszédében, amellyel bejelentette a román fél elköteleződését a román–magyar közeledés ügye mellett, explicit hivatkozott a német–francia történelmi megbékélésre mint modellértékű, követendő példára. 1996 márciusában Bukarestben nagyszabású nemzetközi konferencián cseréltek eszmét román, magyar, francia és német szakértők arról, miként lehetne hasznosítani a német–francia megbékélés tapasztalatait a román–magyar relációban. Egy hónappal később román katonai szakértők Franciaországban és Németországban tájékoztak arról, milyen szerepet játszott a két hadsereg a megbékélés folyamatában.

E látványos érdeklődés ellenére az 1996 szeptemberében aláírt román–magyar alapszerződésből kimaradt valami, aminek megítélésem szerint kulcsszerepe volt a német–francia megbékélés társadalmi alapjainak megteremtésében és folyamatos újratermelésében: a Francia–Német Ifjúsági Iroda funkcióit ellátó román–magyar kormányközi intézmény létrehozatalára vonatkozó rendelkezés. Miközben a román–magyar alapszerződésben előírányzott kulturális, oktatási és tudományos csereprogramok többsége azóta is megvalósításra vár, a Francia–Német Együttműködési Szerződés 2. cikkének megfelelően 1964-ben létrehozott ifjúsági iroda fennállásának 40. évfordulója alkalmával, 2004-ben készült jelentés arról számolt be, hogy 7 millió francia és német ifjú vett részt több mint 200.000 olyan rendezvényen, amelyet az iroda

szervezett azzal a céllal, hogy a két ország fiataljai közvetlen tapasztalatokat szerezzenek egymás kultúrájáról és életmódjáról. Az iroda kezdeményezésére és szervezésében továbbá 1.800 testvérvárosi, 4.000 testvériskolai és 1.000 testvéregyetemi kapcsolatot hoztak létre, melyek huzamosan működtek. Ezek a számok – több egyéb fontos részlet mellett, amelyekre itt nincs mód kitérni – meggyőzően bizonyítják, hogy a francia–német megbékélés politikai szándéka milyen nagy mértékben érintette meg és vonta be a folyamatba a két nemzeti társadalomnak a cél szempontjából kritikus rétegeit.

Érdekes adalék, hogy a két romániai civilszervezet kezdeményezésére 2005-ben Bukarestben meg szervezett első közös, román–magyar kormányülés napirendjére sikerült fölvetetni egy javaslatot, amely az alapszerződésből kimaradt román–magyar ifjúsági iroda létrehozatalát irányozta elő. A javaslatot a két kormány képviselői megvitatták és jóváhagyták, a döntés be is került közös kormányülés jegyzőkönyvébe, ami azt jelenti, hogy a Román–Magyar Ifjúsági Iroda tulajdonképpen létezik – papíron. A döntésnek azonban, a kezdeményező két civilszervezet többrendbeli próbálkozása ellenére, mindeddig nem sikerült érvényt szerezni – többnyire a magyar fél érdektelensége miatt.

Hogy a magyar fél érdektelensége e kérdésben minek a számlájára írható, többek között azon a 2003. évi, általam kezdeményezett felmérésből is kiderül, amely azt próbálta feltárni, hogy a román és a magyar közélet különböző szintű szereplői hogyan ítélik meg a francia–német megbékélés tapasztalatainak alkalmazhatóságát a román–magyar közeledésre. A beérkezett válaszokból az derült ki, hogy míg a román közélet szereplői általában mérsékelt optimizmussal foglaltak állást a francia–német megbékélési modell alkalmazhatóságát illetően, a magyar nyilatkozók egyhangúan elutasították a fölvetés jogosultságát, s azt fejtegették, hogy olyan alternatív megközelítéseket kellene inkább modellértékűnek tekinteni, mint amilyenek a svájci, a dél-tiroli vagy az Åland-szigeti berendezkedéseket eredményezték. A felmérés tapasztalatait közreadó kötet⁹ illusztratív foglalatata azoknak az eltérő, sok tekintetben inkompatibilis mentális struktúráknak, amelyek egyfelől a román, másfelől a magyar közgondolkodást uralják, és amelyeket ha figyelembe veszünk, lehetetlenség a két nép közötti történelmi megbékélésről beszélni.

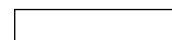
Az egymásnak ellentmondó mentális struktúrák befolyását a két ország közéletére, illetve a két társadalmat jellemző közgondolkodásra számos kutatás kimutatta az elmúlt két évtizedben. Romániában 1994–1996 és 2000–2002 között országos reprezentatív mintán végzett közvéleménykutatások tárták fel az uralkodó identitásstrukturák eltérő alakzatait románok és magyarok között. Jelentős eltéréseket találtak a két populáció körében domináns etnopolitikai opciók terén is az együttélés olyan kritikus aspektusait illetően, mint a magyar nyelv használata a nyilvános térben

és az állami intézményekben, a magyar nyelvű állami oktatás vagy az autonómia kérdése.¹⁰ Az *Etnikumközi kapcsolatok barométere* cím alatt ismertté vált közvéleménykutatási sorozat eredményeit további, 2003-ban a romániai Közpolitikai Intézet,¹¹ 2006-ban pedig a román kormány etnikumközi kapcsolatokért felelős hivatala által elvégzett kutatások is megerősítették.¹² Hasonló eredményekre jutottak a Budapesten kezdeményezett, 1996–1999-ban kivitelezett „Kárpát-projekt”¹³, illetve a 2007-ben indított „Kárpát Panel” kutatás eddigi vizsgálatai is.¹⁴

Romániában a román–magyar konfliktus bizonyos elemeinek és az ezzel kapcsolatos előítéleteknek, sztereotípiáknak a fiatalabb generációk körében tapasztalható újratermelődését mutatta ki két olyan vizsgálat, amelyet a British Council kezdeményezett, és a Gallup Intézet végzett 2004-ben és 2006-ban.¹⁵

A kérdés érdekes összetevőjére világít rá végül korunk egyik vezető szociológusának és nacionalizmus-kutatójának, Rogers Brubakernek egy 2006-ban megjelent munkája,¹⁶ amelyben 1995 és 2001 között végzett romániai terepkutatásai alapján arra a következtetésre jut, hogy az Erdélyre jellemző békés etnikumközi viszonyoknak sajátos magyarázata van: a „mindennapi etnicitás” békés jellege abból fakad, hogy a mindennapok szintjén az emberek kialakították a vitás kérdések

elkerülésének a technikáit. Brubaker és munkatársai az együttélési stratégiák egész arzenálját tárták fel – a különféle szociolingvisztikai eljárásoktól, a humor alkalmazásán át az etnicitás jelentőségének az elbagatellizálásáig –, amelyek mind azt szolgálják, hogy a hétköznapi emberek tudjanak békésen egymás mellett élni a problémák ellenére, amelyeken a politikusok nap mint nap vitatkoznak anélkül, hogy mindkét fél számára elfogadható megoldásokat találnának. Brubakernek ez a felismerése szempontunkból fölöttébb fontos, hiszen aligha lehet stabil egy olyan berendezkedés, amelynek békéjét a megoldatlan, vitás kérdések módszeres megkerülése szavatolja.

Az elemzésnek mind a nemzetközi, mind az államokon belüli adottságokra reflektáló szintje arra enged következtetni tehát, hogy sok erőfeszítésre van még szükség ahhoz, hogy a román–magyar történelmi megbékélésről kellő alappal beszélni lehessen. Kérdés, hogy a két nép közötti viszony alakulását rá lehet-e bízni az időre, illetve hogy meg lehet-e spórolni azt az árat, amit a francia–német megbékélésért Németország és Franciaország kormányai több mint negyven éve folyamatosan megfizetnek. □

10 ■ G. Bădescu – M. Kivu – M. Robotin (eds.): *Barometrul Relațiilor Etnice 1994–2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*. CRDE, Cluj, 2005.

11 ■ *Intoleranță, discriminare și autoritarism în opinia publică din România*. Institutul pentru Politici Publice, București, 2003.

12 ■ *Climat interetnic în România în pragul integrării europene*. Guvernul României. Departamentul pentru Relații Interetnice, București, 2006. december 4-i sajtóanyag.

13 ■ Csepelli György – Örkény Antal – Székelyi Mária: *Nemzetek egymás tükrében*. Balassi Kiadó, Bp., 2002.

14 ■ Veres Valér: *A kárpát-medencei magyarok nemzeti identitásának összehasonlító elemzése*. ISPMN, Kolozsvár, 2008.

15 ■ British Council – Gallup: *Tânăr în România. Raport de cercetare cantitativă și calitativă*. București, 2004., illetve British Council – ORICUM: *O perspectivă asupra valorilor tinerilor Români*. București, 2006.

16 ■ Rogers Brubaker – Margit Feischmidt – Jon Fox – Liana Grancea: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton University Press, Princeton–Oxford, 2006.